

OOST-VLAAMSE ZANTEN 1946 - 1955

KWELGEESTEN

Luc Devriese

Toen het tijdschrift in 1945 zijn eerste naoorlogse jaargang, twintigste in de reeks, aanvatte, bestond er enige aarzeling. De oorlog had diepe wonden geslagen. De bezetter besteedde aan volkskunde bijzonder veel aandacht, en dat bleef niet zonder gevolgen. Maar het tijdschrift kon overleven in heel beperkte vorm. De herstart verliep eerst nog wat aarzelend. Het eerste naoorlogse nummer verscheen met de groot opgemaakte titel 'Jaarboek van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen voor 1945' met eronder in veel kleinere letter 'Zijnde tevens jaargang 1945 van Oostvlaamsche Zanten' (OVLZ). Het werd 'in een oplage van 400 exemplaren gedrukt op de persen van het uitgever- en drukkershuis A. Hoste NV, Galgenberg 21, Gent'. Het tijdschriftnummer was, gezien de omstandigheden, nog vrij volumineus (155 pp).

In dat nummer verscheen een artikel met de korte titel 'Osschaart' van Prof. F. Van Es, dat niet onopgemerkt zou blijven in OVLZ tijdens het daaropvolgende decennium. Er ontstond zelfs een waarachtige polemiek rond de betekenis van de geesten, os(s)chaarts genoemd. Dat ze boosaardig waren en de mensen bovenmatig konden doen schrikken, daarover bestond niet de minste twijfel. Maar waren het vooral watergeesten, zoals in oorsprong de nu welbekende Antwerpse Lange Wapper? Of waren het 'kludden' (klodden, klurren), die hun niets vermoedende slachtoffers op de rug springen, net zoals de 'maren', waaruit ons woord nachtmerrie afgeleid werd. Of waren het misschien 'alven' die hun slachtoffers 's nachts op verkeerde paden sturen, of zelfs weerwolven? Hun vel kon aangetrokken worden door boosaardige lieden of flauwe grappenmakers om argeloze voorbijgangers, bij voorkeur in de duisternis de stuipen op het lijf te jagen. Hoe dan ook, het waren allemaal kwelgeesten, kwelduivels, kwaadaardige zwarte duivels dus, waarop ook het woord nekker duidt.

In de hier besproken periode verschenen in OVLZ twee heel waardevolle bijdragen die gegevens daarover bevatten. Vooreerst is er de beschrijving van tot dan toe onuitgegeven sagen uit de volksmond opgetekend door Godelieve De Meyer (1949, nr. 5, p. 125-155 met in addendum de tekst 'Sagen uit Noord Oost-Vlaanderen' (p. 1-39). Haar gepubliceerde aantekeningen zijn ultrakort, maar ze geven voldoende weer waarover het gaat. In dezelfde geest, maar veel breedvoeriger, kon Stefaan Top aan de Leuvense universiteit met hulp van een hele schare studenten veel later, in de periode 2004-2008, niet

minder dan zes volumes laten verschijnen met dergelijke verhalen opgetekend in de verschillende provincies van het Vlaams Gewest Ze werden onder de reekstitel Op verhaal komen uitgegeven door Davidsfonds, Leuven.

Een tweede artikel 'Watergeesten: hun oorsprong en verwantschap' (OVLZ, 1953 nr. 2, p. 29) is van de hand van Albert Van Hageland (A. Rutgeerts, 1919-1989) en handelt enkel over kwelgeesten die in water en verzopen plekken huizen. In Oost-Vlaanderen werden ze meestal osschaarts genoemd. Het artikel is een vervolg op dat van Van Es en behandelt de etymologie en de verspreidingsgebieden van de onder het volk gebruikelijke termen voor dergelijke creaturen van de (rijke) verbeelding.

Een hedendaags welbekend type watergeest ontbreekt opvallend in al deze volksverhalen: de meerminnen, de door Engelse pre-rafaëlitische schilders zo veelvuldig uitgebeelde toverachtig mooie, maar verraderlijke waternimfen. Jos Vermeulen, samen met Julien Boes steunpilaar in de naoorlogse tijd van zowel Oost-Vlaamse Zanten als van het folkloremuseum, was erdoor bezeten.

Fragmenten van een gedicht over de meermin van de Gentse Minnemeers van zijn hand werden herdrukt in Van Mensen en Dingen, opvolger van OVLZ samen met een tekst over dat type watergeest. En wat blijkt? Ook dergelijke verschijningen waren in oorsprong afschrikwekkende gruwels.

12

Maurits Gysseling ontraadselde de term als plaatsnaam, samen met vele andere, in zijn meesterlijke Gent's vroegste Geschiedenis in de Spiegel van zijn Plaatsnamen (De Standaard, Antwerpen, 1954). Het eerste lid van Minnemeers en Minnebrug (later Appelbrug genoemd, destijds over de gedempte Oude-Houtlei bij de Jan Breydelstraat) is Germaans 'mannja', watergeest, een afleiding van man, later volksetymologisch vervormd onder invloed van minnen. Ook het alom bekende Brugse Minnewater heeft dezelfde betekenis.

Godelieve De Meyer (afb. Veerle van de Werf-Koch wikiportret)

Ferdinand Van Es

Jozef Vermeulen

Julien Boes